

П'ятак М.М.

Сосонська ЗОШ І-ІІІ ст.

Вінницького району, директор

ДУХОВНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

У статті автор досліджує актуальну проблему формування повноцінного здоров'я підростаючого покоління. Аналізуючи критичний стан здоров'я молоді автор робить висновок про те, що однією з причин такого стану є невірне розуміння поняття «повноцінне здоров'я» з боку традиційної педагогіки. У статті проаналізовано різні підходи до визначення суті поняття «духовне здоров'я». Розкрито погляд традиційної педагогіки на духовне здоров'я як комплекс психічних та соціальних якостей людської особистості. При порівняльному аналізі такого погляду та погляду християнської педагогіки автор робить висновок про необхідність розуміння духовного здоров'я як основи людського буття, як зв'язок людини з Божественною сутністю, як розуміння сенсу життя. На підставі аналізу творів К.Д. Ушинського, В.В. Зеньковського, І.Д. Беха стверджується думка про пріоритетність духовних цінностей над тілесними, духовного здоров'я над фізичним. Розкривається суть ієрархічної структури людської особистості, зміст ієрархії педагогічних завдань. Підсумовуючи дослідження автор пропонує конкретні кроки з поліпшення ситуації зі здоров'ям дітей на прикладі впровадження християнської педагогіки та досвіду педагогічного колективу школи, якою він керує.

In this article the author investigates the formation of complex health of growing-up generation. While analyzing the critical state of the youth's health, the author makes the conclusion, that such a state is caused by many reasons, among which – misunderstanding of the notion «complex health» from the point of traditional pedagogics. The article explains different approaches to the notion of «spiritual health». The approach of traditional pedagogics to spiritual health, as a complex of mental and social qualities of man's personality is brightly pointed out. Within the contrastive analysis of such a position and the position of christian pedagogics, the author emphasizes the necessity of right understanding of spiritual

health, as the basis of human life, as connection of the man with the divine essence and as understanding of life sence. The hypothesis about the dominative meaning of spiritual values and dominance of spiritual health above the physical one is made as a conclusion of the works of Ushynskiy, Zen'kovskiy and Beh. The article lights out the essence of hierarchical structure of the person, the contents of hierarhcy of the pedagogical tasks. The author finishes with the proposal of some concrete steps in order to improve the situation with the chidren's health using as example of christian pedagogics and the experience of the labour collective, rulled by him.

У сучасній школі гостро стоїть питання стану здоров'я наших дітей. Викликає тривогу те, що фізичні, психосоматичні, нервові відхилення у дітей нарастають мов снігова куля, що котиться з гори. З року в рік зростає і кількість дітей з вадами розвитку. Значною мірою сприяє цьому і те, що за масштабами шкідливих звичок та за темпами їхнього поширення ми впевнено крокуємо попереду більшості країн Європи.

У процесі реформування освітнього середовища, інтеграції в європейський освітній простір запровадження різних інноваційних технологій, ми майже зовсім забули, що одним із основних завдань школи є збереження та розвиток здоров'я наших дітей. При створенні та впровадженні різних освітянських програм проблеми стану фізичного, душевного та духовного здоров'я учнів або взагалі не розглядаються, або ми бачимо спроби розв'язати їх окремо, без комплексного підходу. За роки незалежності загальний стан здоров'я наших дітей не лише не покращився, але й досяг критичної межі. Особливо тривожним є збільшення кількості дітей з вадами розвитку. За останні три роки на території Вінницького району кількість таких дітей зросла у три рази.

Наведені вище явища постійно перебувають у центрі уваги ЗМІ, педагогів, медиків та науковців. Але поняття здоров'я зводиться при цьому переважно до однієї із його складових – фізичного здоров'я. Традиційна педагогіка та медицина завжди розглядали здоров'я як комплекс здоров'я фізичного, морального, психічного, соціального. Тривалий час у наукових колах побутувала думка про дві основних складових здоров'я людини – біологічну та соціальну. Здоров'я розумілось як гармонійна єдність біологічних і соціальних якостей людини, а хвороба – як порушення цієї гармонії [5, 5]. Причому домінантним для розвитку людини вважалось саме тілесне здоров'я. Особливо очевидно такий підхід виявився в радянській педагогіці. Загальновідомий принцип «В здоровому тілі – здоровий дух» реалізовувався через добре організовану систему масової спортивно-

оздоровчої фізкультури, військово-патріотичні змагання та конкурси. Соціальна та психічна складова здоров'я розглядались як похідні. Виховання ж моральності та духовності міцно прив'язувалось та підпорядковувалось ідеологічній моделі. Подібне розуміння здоров'я спостерігалось і в інших тоталітарних державах – фашистських Німеччині та Італії тощо.

Культ людини фізично здорової, морально стійкої, патріотично налаштованої, військово підготовленої та готової віддати життя за ту чи іншу ідею – ось ідеал такої педагогіки. Видатний український педагог Г.І. Ващенко, досліджуючи комуністичну і нацистську системи виховання, вважав що їх теж можна вважати по-своєму духовними, але ця духовність руйнівна.

Американська педагогіка, дотримуючись тієї ж думки про переважання тілесного над душевним, все ж таки величезну увагу приділяла психічному розвитку дитини. Разом з культом здорового способу життя, формуванням уміння пристосовуватися, навички розв'язання психологічних проблем повинні допомагати дитині вижити в суворих умовах боротьби за виживання та суспільства крайнього індивідуалізму.

Освітньо-виховна система незалежної України, що виросла з радянської, не лише не виправила хиб своєї попередниці, але й втратила її досягнення. Це стосується, в першу чергу фізичного, патріотичного, морального виховання. Збереглося і зневажливе ставлення до формування психічного здоров'я дітей. У школах і до цього часу майже відсутні психологи, а вчителі не володіють елементарними знаннями дитячої психології. А стан душевного здоров'я наших учнів можна проілюструвати результатами анкетування щодо поширення серед дітей жорстокості та насильства. Психологічною службою Вінницького району було проведено анонімне анкетування 948 учнів району саме за вказаною вище проблемою. Ось які цікаві дані отримали психологи:

- 68 % учнів стикались з різними формами насильства;
- 76 % були свідками насильства.

На перше місце серед видів насильства діти поставили насильство старшокласників над молодшими учнями. На друге – статеве, на третє – дорослих над дітьми. За безпекою для себе учні так розставили види

насильства: 1) психічне, 2) сексуальне, 3) фізичне. Цікава і думка учнів щодо причин поширення жорстокості і насильства. Головні причини цього: 1) криза суспільства; 2) вплив ЗМІ; 3) наслідування дорослих. Як можна зупинити цей процес? Знову думка учнів: 1) методом покарання; 2) немає ніяких шляхів; 3) через виховання; 4) через сім'ю. Характерним є те, що

майже половина учнів вважають, що поширення жорстокості і насильства не можна зупинити ніяким чином. Чи може сучасна школа власними силами зупинити цей процес? Про авторитет школи серед учнів говорить така цифра: з 948 опитаних учнів лише 32 звернулися б до вчителів за захистом від насильства.

Є звичайно і позитивні зміни в розумінні проблем формування повноцінного здоров'я. Дещо змінилось розуміння самого поняття «духовне здоров'я» та його ролі. Більшість сучасних українських педагогів розглядають духовне здоров'я як обов'язкову складову повноцінного здоров'я, поряд з фізичним, соціальним, психічним. При цьому під духовним здоров'ям розуміється вміння дитини відчувати красу навколишнього світу, жити з любов'ю, відчувати співчуття до інших людей, бажання стати кращим [2, 13]. При цьому допускається та ж сама помилка традиційної педагогіки. Душевні якості розуміються як духовні, духовність замінюється душевністю та моральністю. Ця концептуальна помилка призводить і до невірної визначення пріоритетів виховання, і до розгубленості педагогів перед лавиною проблем у дитячому середовищі. Усі спроби вирішити виховні проблеми традиційними засобами або різними програмами (національного виховання, відродження козацтва та ін.) не приносять очікуваного результату. Наші вчені, педагоги та психологи ламають списи в суперечках щодо шляхів виходу з даної кризи, чиновники розробляють численні програми. І при цьому зовсім ігнорується педагогічна спадщина, яка має тисячолітні коріння та історію. Мова йде про дещо інший, християнський підхід до проблеми виховання і формування дитини. Християнська педагогіка вважала першопричиною всіх негараздів у житті людини, в тому числі й проблем зі здоров'ям, її духовно-душевний стан. Ця думка ґрунтується на богословському вченні про триєдину ієрархічну будову людини, де у схемі «тіло, душа, дух», саме духу та його проявам належить провідне місце. На думку християнських педагогів спочатку людина була створена саме так, із домінуванням духовних та душевних якостей над тілесними. Але після гріхопадіння ієрархічна структура людини перевернулася. І тілесні потреби, намагання будь-що задовольнити матеріальні бажання стали для більшості людей провідними. Тому завдання педагогіки полягає в тому, щоб допомогти дитині повернути втрачену людську ієрархію, щоби духовні та душевні потреби займали в її житті головне місце. При цьому духовність розглядається як розуміння дитиною життя Вічного та земного та підготовка передусім до Вічного життя.

Для того, аби насправді наші діти виростили повноцінно здоровими потрібно здійснювати комплексне формування здоров'я і духовного і психічного і фізичного. На думку академіка І.Д. Бега головним завданням у

формуванні повноцінного здоров'я є вирішення проблеми забезпечення внутрішньої єдності цінності здоров'я з базовими морально-духовними, смисложиттєвими цінностями. Цінність здоров'я має бути підпорядкована морально-духовним цінностям. В іншому випадку повноцінне здоров'я стане самоцінністю, «здоров'ям заради здоров'я» [2, 220]. При цьому потрібно чітко визначити ієрархію цінностей – що для формування дитини є першочерговим. Св. Феофан Затворник визначав 5 етапів розвитку людини:

- тілесний;
- тілесно-душевний;
- душевний;
- душевно-духовний;
- духовний.

Жоден з цих етапів не можна переступити, ігнорувати і у вихованні наших дітей. Поряд з фізичними вправами, формуванням навичок здорового способу життя потрібно формувати і основи духовної безпеки дитини, озброювати її тією бронєю, через яку не проб'ються ніякі шкідливі звички – вірою. Видатний педагог початку ХХ ст. протоієрей В. Зеньковський у свій час, критикуючи теорію гармонійного розвитку людини, писав про те, що людина влаштована ієрархічно і в співвідношенні трьох людських іпостасей: тіла, душі та духу, провідну роль відіграє ніяк не тіло. Завдання виховання та освіти, на його думку, полягає в тому, щоб виховати в дитини ті якості, які допоможуть їй стати духовною, віруючою людиною; знайти та розвинути в дитини ті прекрасні дари, які в ній закладені; допомогти знайти відповіді на ті запитання, які постійно буде ставити перед нею життя [4, 56]. А напхати дитячу голову різними знаннями та сформувані навички здорового способу життя – справа безумовно важлива, але другорядна. І до того часу, поки ми не перебудуємо нашу систему освіти та виховання згідно людської ієрархії, доки не змінимо її векторність, не зможемо розв'язати жодної педагогічної проблеми.

Співзвучні цим ідеям і слова видатного педагога К.Д. Ушинського, педагогічну спадщину якого ми практично не використовуємо. Він вважав основним завданням виховання приведення в належну рівновагу тілесні та душевні прагнення. Наступне завдання педагогіки полягає в тому, щоби розвинути душевні прагнення так, щоб вони власною силою взяли перевагу над тілесними. У той же час, за словами К.Д. Ушинського, для батьків та педагогів головне – «вивести сина чи дочку в люди, тобто зробити з них інженерів, лікарів, гарних спеціалістів та вчених» [7, 20].

І справді, якщо ми в нашій педагогіці ставимо на перше місце виховання прагматичних якостей, уміння пристосовуватися до життєвих обставин,

здобувати матеріальний достаток, то чому ми ображаємося на те, що наші діти ставляться прагматично до нас, ламаються від перших життєвих негараздів, легко піддаються життєвим спокусам? Так ми їх виховуємо, і вони не можуть бути іншими. Який же вихід? Існує три шляхи вирішення проблеми формування повноцінного здоров'я дітей.

Перший – кризо-прогресуючий. Ситуація і далі не змінюється, освітяни та лікарі продовжують «сізіфову» працю, держава продовжує «штампувати» нікому не потрібні програми, постанови та укази, а батьки та діти самостійно намагаються зміцнити або повернути втрачене дитяче здоров'я.

Другий шлях – умовно-оптимістичний (прагматичний). Держава повертається обличчям до проблеми здоров'я дітей. І за західним зразком виділяє кошти на створення сучасних спортзалів, дитячих таборів, повноцінне харчування хворих та ослаблених дітей. Завдяки жорсткому контролю в ЗМІ запановує культ спорту, молодості, здорового способу життя. Ведеться ефективна боротьба з розповсюджувачами та пропагандистами шкідливих звичок. Створюється ефективна система стимулювання здорового способу життя та відмови від шкідливих звичок. Створюються всі умови для повноцінного життя дітей з обмеженими вадами розвитку та ін....

Чому такий варіант є умовно оптимістичним? Тому що такий «західний» підхід до здорового способу життя є однобоким, неповним. Він ігнорує одну із найголовніших складових здоров'я – духовне здоров'я, виховує індивідуалістичний, прагматичний підхід до життя. Говорити ж про повноцінне здоров'я можна лише тоді, коли в гармонії перебувають: дух, душа та тіло. Саме так, і в такій послідовності. У свій час Ф.Тютчев писав «Не плоть, а дух растлился в наши дни и человек отчаянно тоскует». Закономірним виглядає те, що поряд з величезними коштами, які вкладають західні країни в пропаганду здорового способу життя і створення умов для цього, ми спостерігаємо саме в цих країнах найбільший рівень дитячої наркоманії, проституції, невмотивованих злочинів серед підлітків та дитячих суїцидів.

Християнська педагогіка пропонує свій шлях формування повноцінного здоров'я. Для того, аби насправді наші діти виростили повноцінно здоровими потрібно здійснювати комплексне формування здоров'я і духовного і психічного і фізичного. При цьому потрібно чітко визначити ієрархію цінностей – що для формування дитини є першочерговим. Виховання похристиянськи передбачає збереження в дитини усього світлого, відсікання всього темного та формування моральних чеснот. На думку богословів, душу людини терзають вісім головних пристрастей: тілесні (чревоугодіє, блуд), душевні (користолюбство, лінощі, заздрощі), духовні (гордість,

марносластво, гнів). Усі інші гріхи походять саме від цих. А Феодосій – митрополит Чернігівський, вважав, що всі гріхи людські походять від трьох: срібллюбства, себелюбства та сластолюбства [1, 23]. Завдання батьків та педагогів – вчасно виявити головну пристрасть в дитини та формувати на противагу пристрастям чесноти: стриманість, цнотливість, безкорисливість, смиренність, радість, мужність, упевненість, великодушність, працелюбність та ін. При чому виховувати потрібно, в першу чергу, духовні чесноти.

Християнська педагогіка надає і свій рецепт боротьби з пристрастями.

Це:

- молитва та залучення дітей до церковних таїнств, серед яких найголовніше – причастя;
- дотримання посту (здорове та раціональне харчування);
- приклад добродійних та благочестивих батьків;
- оточення дитини духовним середовищем; вибір друзів, які мають позитивний вплив;
- духовне читання, вірний підбір літератури;
- освячення середовища, серед якого перебуває дитина;
- відгородження від того бруду, який є в світі;
- обмеження «пустих» розваг;
- виховання готовності до життєвих труднощів;
- навчання дітей радіти життю, дякувати Богу за все;
- виховання слухняності;
- застосування покарання та винагород;
- залучення до фізичної праці [6, 42].

Саме таким шляхом, на думку християнських педагогів, можна виховати дитину, яка буде мати міцний імунітет від усяких життєвих спокус, у тому числі й від того, що руйнує і тіло і душу.

На жаль наша сучасна освітня система не лише не використовує жоден з цих шляхів виховання, а й часто прямує зовсім у зворотному напрямку. Отже, лише комплексний підхід до формування здорового способу життя може принести успіх. Перелік першочергових кроків для цього може бути таким:

- перегляд пріоритетів в освітньо-виховному процесі;
- забезпечення належних умов для фізичного розвитку та збереження здоров'я і у навчальних закладах, і в сім'ї;
- створення сприятливого середовища для психічного розвитку;
- обмеження державою негативного впливу суспільного бруду на дитячі душі;
- постійне духовне виховання та освіта починаючи з раннього дитячого віку, використання величезного потенціалу християнської педагогіки, запровадження морально-етичних предметів у школі.

Протягом трьох останніх років в Сосонській ЗОШ І-ІІІ ст. викладається факультатив «Етика. Духовні засади». Відвідують цей факультатив 100 % учнів 1-7 класів, 90 % учнів 8-9 класів, 75 % учнів 10-11 класів. Постійне анкетування, діагностичне спостереження серед учнів та батьків, скорочення кількості правопорушень та шкідливих звичок свідчать про те, що навіть такий простий крок може змінювати свідомість дітей та їх ставлення до проблеми здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архієпископ Феодосій (Дикун). Свята криниця. Краткий життєвий опис митрополита Полтавського і Кременчуцького Феодосія. – 2002. – Т. 1.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. – К.: Либідь, 2003.
3. Бойченко Т.Є, Василенко С.В., Гущина Н.І., Дивин В.В., Заплатинський В.М., Манюк О.І. Основи здоров'я. – К., 2003.
4. Зеньковський В.В. Педагогіка. – Клин: Фонд «Християнська життя», 2002.
5. Коденко Я.В. Основи медичних знань. – К.: Арт-освіта, 2004.
6. Пестов Н.Е. Православное воспитание детей. – Санкт-Петербург: САТИСЪ, 1999.
7. Рогова Елена. Актуальность концепции воспитания Ушинского в современной педагогике // Вісник православної педагогіки. – 2006. – № 3.